

Класифікація злочинів: деякі аспекти законодавчої регламентації

А. М. ЯЩЕНКО

*доцент кафедри кримінального права та кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Частиною першою ст. 12 КК України декларовано, що залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Регламентація в законі вказаного законодавчого положення, як справедливо відзначається в юридичній літературі, є позитивним рішенням, оскільки така класифікація є фундаментом, на якому будується суворості структура інших найважливіших інститутів кримінального права. Саме в такому вигляді подібне розмежування злочинів здійснює істотний вплив на диференціацію кримінальної відповідальності та індивідуалізацію кримінального покарання [3, 41]. Водночас, не можна не відмітити той факт, що останнім часом окремі науковці висловлюють незадоволення з приводу існуючої законодавчої регламентації категоризації злочинів. Так, В. В. Пітецький, на прикладі ст. 15 КК РФ, зазначає, що закріплена цією статтею категоризація злочинів при всій своїй привабливості, простоті та логічній послідовності має істотні недоліки, які полягають, у тому, що при встановленні категорій порушено одно з правил класифікації, згідно з яким одне і теж явище не може належати до різних класів. Не є вірним виділення категорій з урахуванням лише максимальної межі покарання, яка відображає лише верхній рівень суспільної небезпечності, залишаючи без уваги її нижній рівень. В умовах існуючої системи санкцій це призвело до того, що покарання, призначене за конкретний злочин, може виявитися у «зоні» різних категорій. Якщо призначене покарання виходить із «зони» відповідної категорії, то завжди виникає «ефект несправедливості» відносно інших кримінально-правових наслідків. Наприклад, у КК передбачені санкції від 3 до 10, від 2 до 12 років позбавлення волі. Злочин, оцінений судом у межах останньої санкції у 2 роки позбавлення волі, по суті, є злочином невеликої тяжкості, а за законом є особо тяжким зі всіма кримінально-правовими наслідками, що з цього випливають. Крім того, у законодавчій конструкції ст. 15 КК РФ необхідно відобразити фрагмент про незакінчений злочин, адже суспільна небезпечність приготування до злочину та замаху на нього завжди нижча від закінченого злочину. Менша суспільна небезпечність повинна тягнути і всі інші менш суворі кримінально-правові наслідки в порівнянні із закінченим злочином, чого, на жаль, у кримінальному законі не передбачено [11, 92]. На думку О. Трухіна, класифікація злочинів повинна визначатися не за єдиною методикою, як це прийнято, а диференційовано, тобто в залежності від того чи йде мова про випадки звільнення від кримінальної відповідальності особи за вчинений злочин або про випадки притягнення до кримінальної відповідальності [14, 60-61]. На недоліки чинної зако-

нодавчої конструкції класифікації злочинів у залежності від ступеня суспільної небезпечності вказують й інші науковці [3, 42; 15, 109; 13, 65; 12, 109; 16, 10].

Відзначимо, що вказані погляди, без сумніву, є актуальними і з позицій правової регламентації відповідного положення у вітчизняному кримінальному законодавстві. Із змісту ч. 1 ст. 12 КК України бачимо, що в основі класифікації злочинів лежить їх суспільна небезпечність (ступінь тяжкості), однак фактично, згідно ч. ч. 3, 4 та 5, за основу взято лише санкцію відповідної статті Особливої частини КК України. У контексті цього Г.П. Новосолов робить справедливе, як на наш погляд, уточнення. Автор, зокрема, відзначає, що передбачене кримінальним законом покарання, як відмежувальну ознаку певної категорії злочинів, не можна ототожнювати з характером і ступенем суспільної небезпечності злочину. Суспільна небезпечність злочину і передбачене за нього покарання можуть розглядатися як дві самостійні підстави класифікації: перша дозволяє виділяти різні за тяжкістю види (або категорії) злочинів; друга — різні за тяжкістю кримінально-правові санкції, які залежать не лише від суспільної небезпечності вчиненого злочину. Саме особливість правових наслідків вчиненого лежить в основі виділення вказаних у кримінальному законі категорій і, як наслідок, ці категорії потребують свого уточнення. Вони, зокрема, можуть мати такий вигляд: перша категорія — злочини, за вчинення яких КК передбачає покарання невеликої тяжкості, тобто яке не перевищує двох років позбавлення волі; друга категорія — злочини, за вчинення яких КК передбачає покарання середньої тяжкості, тобто яке не перевищує п'яти років позбавлення волі; третя категорія — злочини, за вчинення яких КК передбачає тяжке покарання, тобто позбавлення волі не більше десяти років; і, нарешті, четверта категорія — злочини, за вчинення яких КК передбачає особливо тяжке покарання, тобто на строк більше десяти років або інше, більш суворе покарання [15, 107-109]. Отже, в якості критерію класифікації злочинів законодавцем використовується ступінь караності злочину — тяжкість можливого покарання у вигляді позбавлення волі в її верхніх межах, вказаних у санкціях відповідних статей Особливої частини КК [5, 116].

Тут варто зазначити, що більшість науковців вказане законодавче положення тлумачать у дещо інший спосіб. На їхню думку, критерієм категоризації злочинів є ступінь їх суспільної небезпечності (матеріальний критерій), який виражається в санкції статті кримінального закону (формальний критерій) [7, 14-26; 8, 75; 9, 79; 10, 48]. Між тим, оскільки ступінь суспільної небезпечності злочину полягає у сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак (об'єкта, на який посягає злочин, наслідку, способу здійснення злочину, форми вини, мотиву, мети) [7, 75], а його встановлення можливе лише призначенням за обвинувальним вирокком суду покаранням [7, 68], санкція статті Особливої частини кримінального закону не в змозі на 100% виразити суспільну небезпечність злочину, незважаючи на те, що саме вона найбільш повно виражає оцінку законодавцем тяжкості злочину певного виду [7, 25]. Розуміння цього факту, а так само, враховуючи інші відзначені недоліки в конструюванні типової санкції, як формалізованої ознаки суспільної небезпечності злочину, на нашу думку, і зумовлює критичне ставлення сучасних науковців до чинної законодавчої регламентації класифікації злочинів. Саме тому в наукових публікаціях дедалі частіше пропонується в основу класифікації злочинів покладати принципово інші критерії, а саме: призначене за вчинення зло-

чину покарання. В. В. Пітецький, наприклад, пропонує передбачити у кримінальному законодавстві два варіанти класифікації злочинів. Перший — це класифікація складів злочинів в залежності від їх типової суспільної небезпечності. Її завдання — визначити кримінально-правове значення вчиненого злочину на досудових стадіях (зокрема, при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності). В її основу повинні бути покладені межі санкції статті, без вказівки на її категорію. Завданням другого варіанту класифікації є визначення власне категорій скоєних злочинів на підставі їх конкретної суспільної небезпечності, вираження якої залежить від призначеного судом покарання за вчинений злочин («від» і «до») та від форми вини [11, 94].

О. Трухін відзначає, що критерієм тяжкості вчиненого злочину може бути лише призначене за його вчинення покарання. Саме воно є юридичним вираженням фактичної тяжкості злочину. Стосовно випадків звільнення від кримінальної відповідальності вираженням категорії тяжкості передбаченого диспозицією виду злочину є типова (видова) тяжкість покарання (в межах «від» і «до»), передбаченого відповідною цій диспозиції санкцією. Отже, ст. 15 КК РФ стосовно випадків притягнення до кримінальної відповідальності підлягає застосуванню відносно визначено у розподільчому аспекті, тобто з урахуванням фактичної тяжкості вчинених злочинів (з урахуванням особливостей конкретних випадків). Стосовно ж випадків звільнення від кримінальної відповідальності вона підлягає застосуванню абсолютно визначено у зрівняльному аспекті, тобто без урахування фактичної тяжкості вчинених злочинів (без урахування особливостей конкретних випадків) [14, 60-61]. Зазначимо, що вказані пропозиції заслуговують на увагу і потребують подальшого наукового осмислення.

Висловлюючи своє ставлення до пропозиції реконструкції законодавчого положення про класифікацію злочинів в залежності від стадії вчинення, хотілось би зазначити таке: ми згодні з тими науковцями, які пропонують незакінчені злочини, враховуючи їх знижену суспільну небезпечність, відносити до менш тяжких категорій у порівнянні із закінченими злочинами. Ст. 68 КК України, подібно ст. 66 КК РФ, вносить певні корективи у порядок поділу злочинів на види. Їх суть, — як зазначається у літературі, — зводиться до того, що категорія незакінченого злочину визначається не лише санкцією статті Особливої частини КК, а ще й додатково, враховуючи правила призначення покарання [17, 140]. Деякі науковці висловлюють сумніви щодо такого твердження, адже у такому разі суд, призначаючи покарання, має право змінювати своїм рішенням категорію злочинів, визначену законодавцем, що сьогодні є неможливим [3, 42-43]. Не погоджуючись з таким твердженням, В. Ф. Щепельков вказує, що за допомогою правил призначення покарання законодавець також регулює межі можливого покарання за окремі види злочинів. Крім того, врахування правил призначення покарання при визначенні категорії злочину в значній мірі покращує положення винного [17, 140]. На нашу думку, з такою точкою зору, можна погодитися з позицій визнання фактичним критерієм категоризації злочинів призначеного за їх вчинення покарання. Поки що таким критерієм залишається, як було відзначено раніше, санкція статті Особливої частини КК України. В той же час, як зазначає М. Редін, незакінчені злочини повинні бути віднесені до самостійних категорій злочинів у зв'язку з їх зниженими санкціями [13, 65]. Тут лише варто додати, що

не правила призначення покарання є визначальними у поділенні незакінчених злочинів на категорії злочинів, а їх знижена типова санкція в порівнянні з типовою санкцією закінчених злочинів. Отже, на наше переконання, стадія злочину повинна знайти своє місце у системі класифікації злочинів. Справа за тим, щоб підібрати законодавчо коректну форму її регламентації.

Згідно чинного кримінального законодавства злочини поділяються на чотири види. В юридичній літературі з приводу цього висловлювались різні думки. Видається, що їх наводити немає потреби, оскільки більшість з них загальновідомі [7, 30-31]. Разом з тим, на наше переконання, проблема поділу злочинів на кількісні групи (від дво- до п'яти ступеневих) набуває нової актуальності, що зумовлює проведення подальших наукових розвідок, в контексті положень концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні. Згідно цієї концепції, як відомо, усі кримінально-карані діяння пропонуються іменувати новим узагальнюючим поняттям — «кримінальні правопорушення» з його відповідною видовою диференціацією за ознаками й особливостями, що притаманні кожному з видів, на злочини та кримінальні проступки. Кримінальними правопорушеннями визнаватимуться: а) злочини — діяння, вчинення яких становить найвищу та високу за ступенем небезпеку для особи, суспільства чи держави; б) кримінальні проступки — діяння, вчинення яких має низьку за ступенем небезпеку для осіб, суспільства чи держави [6, 5, 24].

Завершуючи розмову про недоліки законодавчої конструкції ст. 12 КК України слід звернути увагу на такий її недолік як відсутність у санкції статті вказівки на мінімальний строк позбавлення волі. У ст. 12 категорії злочинів виділяються з врахуванням лише максимальної межі покарання у виді позбавлення волі. Але ж, з іншого боку, фактично вказівка на мінімальний строк позбавлення волі має місце в уявленні правозастосувача. Норми частин 3 і 4 ст. 12, — пише М. І. Хавронюк, — слід розуміти так, що злочином середньої тяжкості є злочин, верхня межа покарання у виді позбавлення волі за який перевищує два роки, але не перевищує п'яти років (злочини, передбачені ст. 109, ч. 1 ст. 130 тощо), а тяжким злочином — злочин, верхня межа покарання у виді позбавлення волі за який перевищує п'ять років, але не перевищує десяти років, незалежно від того, якою є нижня межа цього виду покарання [10, 51]. Нижня ж межа покарання більшості злочинів знаходиться «у зоні» різних категорій (наприклад, ч. ч. 1-3 ст. 186; ч. 2 ст. 187; ч. 2 ст. 304 КК України). Тому, уявляється, що встановлювати на законодавчому рівні необхідно не нижні межі типової санкції, а привести у відповідність зі ст. 12 КК України ніжні та верхні межі конкретних статей Особливої частини КК України. До речі, в юридичній літературі акцентується увага на тому, що конструкції більшості санкцій статей Особливої частини кримінального закону містять значні недоліки та не відповідають сучасним науковим розробкам теорії пеналізації [1, 173; 2, 15-17; 3, 32-33].

Підсумовуючи викладене, можна зазначити: 1) законодавча конструкція ст. 12 КК України незважаючи на її простоту та логічну послідовність не позбавлена недоліків; 2) їх усунення не можливе без проведення подальших наукових досліджень; 3) поділ категорій злочинів не пов'язаний із мірою покарання, що фактично обирається судом, а тому в якості критерію класифікації використовується тяжкість можливого покарання у виді позбавлення волі в його верхніх межах, вказаних в санкціях відповідних статей Особливої частини КК; 4) одним

із аспектів вдосконалення законодавчої регламентації класифікації злочинів може стати відображення у її тексті фрагменту про стадію злочинного посягання.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Арманов М. Г.* Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. — Х., 2009. — 260 с.
2. *Бокова И.* Проблемы технико-юридического конструирования верхних и нижних пределов наказания в санкциях стетей главы 22 УК РФ // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 15-17.
3. *Кадников Н. Г.* Категории преступлений и проблемы уголовной ответственности. Учеб. пособ. / Н. Г. Кадников. — М.: Книжный мир, 2005. — 83 с.
4. *Карганова Б.* Конструирование санкций в уголовном законодательстве России // Уголовное право. — 2003. — № 1. — С. 32-33.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с поstateйными материалами и судебной практикой / Под общ. ред. С. И. Никулина. Изд. 3-е. — М.: Менеджер, 2002. — 1248 с.
6. Концепція державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні (відповідні законопроекти) / схвалена Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права на її пленарному засіданні 26 березня 2007 року. — К., 2007. — 239 с.
7. *Кривоченко Л. Н.* Классификация преступлений: учебн. пособ. — Х.: Юридический институт, 1979. — 72 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.-Х.: Юрінком Інтер–Право, 2002. — 416 с.
9. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і фак. — К.: А.С.К., 2001. — 352 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Вид., перероб. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Атака, 2003. — 1056 с.
11. *Питецкий В. В.* Категоризация преступлений и принцип справедливости в уголовном законодательстве // Государство и право. — 2005. — № 4. — С. 91-94.
12. *Питецкий В. В.* О принципе индивидуализации уголовного наказания // Государство и право. — 2004. — № 2. — С. 108-109.
13. *Редин М.* Концепция совершенствования законодательства об ответственности за преступления по степени их завершенности // Уголовное право. — 2005. — № 1. — С. 64-66.
14. *Трухин А.* Тяжесть преступления как категория уголовного права // Уголовное право. — 2005. — № 2. — С. 59-61.
15. Уголовное право. Общая часть : учебн. для вузов / Отв. Ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. — 3-е изд., изм. и доп. — М.: НОРМА (изд-кая группа НОРМА-ИНФРА-М), 2001. — 576 с.
16. *Чубарев В. Л.* Тяжесть преступного деяния : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. / Киев. ун-т им. Т. Шевченко. — К., 1992. — 47 с.
17. *Щепельков В. Ф.* Уголовный закон : преодоление противоречий и неполноты. — М.: Юрлитинформ, 2003. — 416 с.

Яценко А. М. Класифікація злочинів: деякі аспекти законодавчої регламентації *Анотація.* На підставі аналізу юридичної літератури з'ясовуються недоліки законодавчої регламентації ст. 12 КК України та висувуються пропозиції щодо її вдосконалення.

Ключові слова: класифікація, злочини, законодавча регламентація.

Яценко А. Н. Классификация преступлений: некоторые аспекты законодательной регламентации

Аннотация. На основании анализа юридической литературы выясняются недостатки законодательной регламентации ст. 12 УК Украины и выдвигаются предложения по ее усовершенствованию.

Ключевые слова: классификация, преступления, законодательная регламентация.

Yashchenko A. Classification of crimes: some aspects of a legislative regulation

Annotation. On the basis of the analysis of the legal literature lacks of a legislative regulation of article 12 of the Criminal code of Ukraine are found out and offers on its improvement are brought.

Key words: classification, crimes, legislative regulation.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2010.